

Szoborrombolások. A pozsonyi Mária Terézia szobor lerombolása méltán keltette föl az egész művelt világ megbotránkozását. A csehek, indítékaiban és kivitelében egészen új példáját szolgáltatták a szoborrombolásnak. A népek történetében műemlékek erőszakos lerombolása gyakran megisméltendő jelenség, de a rombolás éle mindenkor a mult ellen irányul. A fölszabadult tömegek vad gyűlölettel és indulattal esnek neki a mult minden emlékének. Így irtották ki Egyiptomban IV. Amenophis halála után Echnaton kultuszának minden jelét, így taposták porba Rómában a zsarnok császárok szobrait haláluk után, így estek áldozatul 1792/3-ban Párizsban a francia királyok szobrai a tömegnek bős forradalmi dühének. A vandalizmusnak ezekkel a szomorú történeti példáival szemben a pozsonyi szoborrombolás két szempontból is más elbírálás alá kell, hogy essék. A rombolás munkáját a fölvelt fényképek tanúsága szerint nem a felbőszült, fékezhetetlen tömegszenvédély végezte, hanem egy kis csoport megfontoltan, lassan és fokozatosan hajtotta végre. Célzatában pedig a rombolás nem a mult, hanem a jövő ellen irányult; indoka nem annyira bosszú a multért, mint inkább félelem a jövőtől. Ezért a magyar jövőért szenvedett mártírhálált Fadrusz pozsonyi Mária-Teréziája.

Hekler Antal.

Várad Antal. A hatvankilenc éves korában váratlan hirtelenséggel elhunyt Várad Antal a kiegyezés utáni írói nemzedék egyik értékes munkása volt. Színésznek készült, tanár lett, majd a Színészakadémia igazgatója, s egész életén keresztül mint poéta működött. Első nagyobb sikerét a drámaírás terén aratta. *Iskariotja* megérdemelt feltűnést keltett a Nemzeti Színházban, s Arany László és Szigligeti Ede között irodalomtörténeti tekintetben

érdekes vitára adott okot. Ezzel és többi darabjainak nagy részével ahhoz a drámai fordulathoz csatlakozott, amelynek legkiválóbb képviselője Rákosi Jenő volt, s amelyet új-romantikus iskolának nevezünk. Ezt az irányt a szónak pazarabb gazdagsága, a páthosznak nagyobb lendülete, s az erősebb költőiség jellemezték az előtte járt Szigligeti-iskola kissé szárazabb és józanabb színpadiasságával szemben. Mint lírai költő is a mult század utolsó harmadának irodalmi gyermeke. Régebbi költészetünknek klasszikusabb és szigorúbb vonalvezetésével, plasztikusabb alkotó módjával szemben, ő is, mint társai, festőbb hatásokra nagyobb színpompára és részletesebb rajzra törekszik, még a szerkezetnek meglazítása árán is. Írt egy-két szép lírai elbeszélést és legenda-féle elbeszélő költeményt is. Általában érdekes — s ez kortársaitól megkülönböztető vonása —, hogy a vallásos érzés aránylag gyakran szólal meg lantján. Fordított Molièreből, Aischylosból, s átültette Goethe *Faustjának* II. részét. Több regényt, novellát is írt s valaha nagyon ügyes és népszerű alkalmi költő is volt. Az utóbbi időben már nem annyira versköltéssel foglalkozott, mint inkább színésztörténetivel tette magát kedvelt tárcáiróvá. Kedves, naiv történeteket beszélt el a régi magyar színészek életéből jóízű humorral és bájos közvetlenséggel. A színészhöz való vonzalma egész életén végig kísérte, de ami benne csak kedv és hajlam volt, az tehetséggé érett leányában, Várad Arankában, a Nemzeti Színház kiváló művésznőjében.

—bs—

Színházi Szemle. A történeti drámák száma Harsányi Kálmánnak, a Nemzeti Színházban előadott *Elődék*-jával ismét megszorodott. Ami ez új történelmi színjátékot a legutóbbi két év hasonló termékeitől előnyö-

sen megkülönbözteti, az a *drámai-ság* elevebb lüktetése és feszítőbb ereje. Míg amazok — sok részletességük mellett is — epikusán szét-hullottak, vagy lírába olvadtak, ez a maga szigorúbban központosított eseményosorával és feszesebb szerkezetével inkább színpadi munka. A darab drámaisága a harmadik felvonás végéig egyre emelkedik, dikciója forró és szárnyaló, az alakok változatosan vannak megrajzolva, s minde sajtások párosítva a költő bensőséges hazafiasságával, rokon-szenves alkotással teszik a darabot. E szépségek élvezetét azonban — sajnos — több kellemetlen botlás zavarja meg. Mert főszméje: a nemzetközi világimpériumnak és a nemzeti ellenhatásnak szembeállításá ugyan aktuálisan megragadó, de hogy minden nemzeti hagyomány ellenére, hősmóndánk legelső nagy alakját, a kozmopolita gondolat megtestesítőjévé teszi meg, ez visszás és zavaró hatású. Attilával szemben, a hűség képviselője, Ellák áll. Ez az elvi ellentét a maga egyetlenségében monumentálisabb lett volna, mint szerelmi motívumokkal összebonyolítva és egyéb indítékoktól túlhalmozva. (Attila t. i. feleségül veszi Hildegundot, Ellák volt mátkáját). Ellák különben is kelleténél differenciáltabb, habozóbb és erélytele-nebb a csupavas Attilánál. Ebben az egyébként erős feszültségű darab-ban az is stilszerűtlen, hogy alakjai igen gyakran saját magukat magya-rázzák, s a szenvedélyek forró vi-harját úntalan, az értelem hideg áramlatával hűtik le. Ha még meg-említjük az ötödik felvonás elna-gyoltságát, akkor körülbelül felsor-oltuk főhibáit ennek a különben nemes törekvésű darabnak. — Az előadás méltó az író komoly mon-danivalóhoz: gondos, összevágó, a szerepek kitűnő színészek kezében vannak, csak ismét éreztük a maga-sabb stílus hiányát, mint a Nemzeti Színház előadásain mindig, hogyha a nagy tragédiák felé törekvő darabokat mutat be.

Harsányi drámájával kapcsolatban lehetetlen szó nélkül hagyni a hírlapok kritikáját. Az egyik árnyalat hűvösségével a másiknak hozsánnája állott szemben. Ez utóbbi szerint *Ellák* makulátlan munka, amely a legnagyobb tragikus alkotások magasságáig ér fel, s írója

Katonával és Madách Imrével ve-tékvő tehetség. Eppen e hasábokon emeltünk szót a másik bátor elfogult ömledézesei ellen, amellyel pl. *Égi és földi szerelmet* üdvözölte és szer-zőjét Goethe magasságáig tolta fel. Egy sajtónyilatkozatból úgy látszik, hogy *Elláknak* ez a túlon túl magasz-talása tudatos ellenhatásként, köl-csönben történik, mert ha a má-sik sajtó úgy, miért ne mi is úgy? Nem hisszük, hogy azt a „másik sajtót“ érdemes volna e részben kö-vetni. Igaz, hogy Harsányi Kálmán-nal szemben igazságtalan volt az a hosszas mellőzés, amelyben az iro-dalmi közvélemény részesítette, de éppen annyira igaz az is, hogy ez a görögötüzes láрма, a bámulatnak ez az erőltetése a másik végletbe, a túlságos magasztalás végletébe len-dült. Természetes, hogy nemzeti ér-dekeinket melengető szeretettel kell ápolnunk és féltő gonddal védünk, de a jogos kritika szavát — éppen ez értekek fejlesztése érdekében — nem szabad elnémítani. Az igazsá-gnak mindennél nagyobb propagáló ereje van, az igazságtalan túlzásnál pedig — Bourget szavaival élve — nincs, ami kevesebbet nyomna.

*

Sok sívár és pöffeszkedő kíséreltet után a Vígszínház ismét tisztá iro-dalommal próbálkozott, Herczeg Fe-renc *Sirokkójának* színrehozatalá-val. Ebben a vígjátékban a kiváló szerző legnemesebb írói sajtáságai látszanak. Bámuljuk a technikának fölünyes könnyedségét, üden hat ránk színpadi íróinknak annyi erőltetett nagyotakarása és körmönfont ötlete után e darab nagy művészi diszkrécioja és a hatásesszűközben való nemes takarékosága, — elká-p-rázunk a párbeszédek szellemes ra-gyogásától, — és végül meg-megcsap a lelki háborgásoknak nagy mélysé-gekből elővíharzó szele. Hőse egy énekesnő, akire eleinte egy művészi göggyében felfuvalkodott zeneszerző van nagy hatással, de aki mikor észreveszi, hogy a „mester“ pusztá eszközzé súlyesztí, fellázad ellene és nőül megy egy derék, de kissé nyárspolgári tudóshoz. A férj érzi, hogy felesége lelkének vannak az ő számára nem nyíló rekeszei is, ezért féltékeny lesz rá, bék alaptalanul. Tehetetlen háborgásában egyik jó-barátját, egy tengerészorvost kéri

meg, hogy tegye próbára a feleségét. Az orvos próba közben beleszeret az asszonyba, aki azonban rájön az árnyára és — miután régi ideáljának, a muzsikusként hívo szavát is visszaverte — elkezd az urával és udvarlójával följenyesen játszani, azután a férje féltékenységet lefegyverzi, s a maga boldogságát, a reá váró anyaságban találja meg. A cím szimbólikus értelme azt akarja mondani, hogy vannak a női léleknek viharjai, amikor ideges vágyakozás szantja az asszonyt, de azután a sirokkó elül és újra nap-sugarasan mosolyog a világ. — Ebben a darabban mintha két külön, két külön mondanivaló kapott volna egymás mellett helyet. Az egyik az asszony vágyakozása a szabad, a nagy, a viharzó élet után; a másik a családi élet kisebb erejű szele, amely a férj alaptalan féltékenységében támad a nőre. Ez a kettős mondanivaló csak lazán, csak annyiban kapcsolódik egymáshoz, hogy mind a kettőnek középpontja történetesen ugyanaz az asszony. Ehhez a kettősséghez képest a darab stílusa is felemás: van benne egy magasabb komédia és egy bohózatba hajló vígjáték. Valósággal a darabban nemcsak a sirokkó idegtépő viharja zúg: mellette fűdögöl egy enyhébb zefir is, amely apró, tarka-barka semmisségeket pillangósan táncoltat meg a levegőben.

A darab előadására a Vígszínház színészei a maguk könnyed vígjátéki modorával, szalon realizmusával kiválóan alkalmasak. Az asszony szerepét Varsányi Irén játszotta; a hisztérikus részek kevésbé sikerültek neki, de azokon a helyeken, ahol mélyebb szelidséget, vagy finom, ártatlan játékoságot kellett bemutatnia, elsőrangú volt. Hege-dús „a mester“ szerepében igen jó. Mikor az előjáték végén megtudja, hogy a nő szakít vele, megdöbbenését és fájdalomát a fenékszín felé fordítva, pusztnan hátának és vállának igen kifejező rángásával ábrázolta; ez a játéka Novelli és Bassermann legvirtuózabb fogásaira emlékeztetett. Második felvonásbeli jelenetében mintha szerepét a szerző szándékánál egy árnyalattal mélyebb és komolyabb tónusra festette volna át. Gót a férj szerepében ügyesen járta a komolyság és a komikum

kötéltáncát. Rajnai a tengerészorvos alakját frappánsan gondolta el, de különös mozdulatai gyakran kényszeredetten hatnak. A modern naivát egy kis felvilágosodott egyetemi nőhallgatót, a színház fiatal tagja, Gál Franciska játszotta még itt-ott kissé csináltan, de azért sokatígérő tehetséggel. A két zenekritikus epizódfiguráját nagy jellemző erővel és művészileg tompított árnyalatokkal Szerémi és Tanay ábrázolták.

Galamb Sándor.

Canova-szobrok Magyarországon.

Canovával szemben, kinek halála százéves évfordulóját az idén ünnepli a világ, Magyarország műértő maecenásai már életében lerótták hódolatukat. Esterházy Miklós herceg, aki olaszországi utazásai alkalmával megismerkedett Canovával, 1805-ben kismartoni palotájában vendégül látja a mestert. Ez alkalommal rendel meg nála kedvelt leányának, Leopoldinának a szobrát, mely 1819-ben érkezett meg Bécsbe, s amelynek számára a herceg később a kismartoni parkban külön templomot építtetett. 1822-ben a művész e szobor alapján a hercegnő mellképét is elkészítette. 1824-ben az Esterházy-gyűjtemény még két Canova-szoborral: Napoleon és Lujza császárnő mellképével gyarapszik. Cicognara adata szerint Canova 1822-ben egy Esterházy gróf számára a Rezzonico síremlék geniusának mellképalakú másolatán dolgozott. A Canova művészetéért való lelkesedés Széchenyi István gróft is magával ragadta. Cicognara Canova művei sorában megemlékezik a Leopoldo Cicognara tulajdonában levő Beatrice-mellkép (1919) egy másodpéldányáról, mely Széchenyi István gróf rendelése alapján készült (1822). Széchenyi 1833 április 27-én kelt végrendeletében Canovának még egy művéről, egy „Aspasia“ (Vénus) szoborról is megemlékezik, mely a Beatrice-mellképpel együtt ma is Czenken, a család birtokában van. (A két szobor fényképét Bártfai Szabó László úr szíveségre révén ismerem.) A czeni Vénuszon Canova a Palazzo Pittiben lévő híres Vénusz-szobrárt ismételte meg, melyről nagy népszerűségére való tekintettel tudomásunk szerint több példányt készített. 1805-ben egyet a bajor király,